

DOI:
УДК 342.6

Антоніна Фаріон-Мельник,
кандидат економічних наук, кафедри безпеки,
правоохоронної діяльності та фінансових
розслідувань Тернопільського національного
економічного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0485-9563>

Оксана Яремко,
доцент, кандидат економічних наук, доцент
кафедри міжнародного права та міграцій-
ної політики Тернопільського національного
економічного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6083-4379>

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМИ

Акцентовано увагу на відсутності в Україні належного нормативного визначення терміна «правоохоронні органи». Здійснено правовий аналіз дефініцій цього поняття, що закріплені у законодавчих актах і на працювані вітчизняними науковцями. У контексті дослідження сутності поняття «правоохоронні органи» розкрито зміст і функції діяльності цих органів.

Ключові слова: правоохоронні органи, правозахисні органи, органи правопорядку, правоохоронна діяльність, функції, завдання.

Фаріон-Мельник А., Яремко О.

Правоохранительные органы: вопрос терминологии та системи

Акцентируется внимание на отсутствие в Украине надлежащего нормативного определения термина «правоохранительные органы». Осуществлен правовой анализ дефиниций данного понятия, что закреплены в законодательных актах и наработаны отечественными учеными. В контексте исследования сущности понятия «правоохранительные органы» раскрыто содержание и функции деятельности данных органов.

Ключевые слова: правоохранительные органы, правозащитные органы, органы правопорядка, правоохранительная деятельность, функции, задачи.

Farion-Melnyk A., Yaremko O.

Law enforcement agencies: issues of terminology and system

The article focuses on the absence of a proper normative definition of the term «law enforcement agencies» in Ukraine. The legal analysis of the definitions concept was conducted that are enshrined in legislation and developed by domestic scientists.

There was noted that mostly domestic scientists in defining the concept of 'law enforcement agencies' primarily focus on the authorities that form the system of law enforcement agencies as well as on the functions they perform.

There was stated that in order to clear understanding of the essence concept of «law enforcement agencies» it is necessary to distinguish correctly it from such relevant concepts as «law enforcement system», «law enforcement», «state law enforcement service», «law enforcement», «criminal justice», etc. There was admitted that the concepts of «law enforcement agencies» and «law enforcement agencies» are related as generic and species.

It was grounded that the idea of referring the court to the law enforcement system contradicts the content and priority of the judiciary – the administration of justice.

In the context of the study the essence of the concept of «law enforcement agencies» revealed the content and functions of these authorities.

Two definitions were proposed: «law enforcement» and «law enforcement system». Law enforcement agencies are public authorities by functional criteria were aimed at the professional implementation of law enforcement activities to ensure the rule of law and order, protection of rights, freedoms and legitimate interests of individuals, rights and legitimate interests of legal entities, the interests of society and the state from unlawful encroachments.

It was noted that in Ukraine law enforcement agencies often undergo certain changes related to their tasks, functions, organizational structure, powers, etc. Therefore, we do not consider it appropriate to disclose the meaning of the definition of «law enforcement system» by listing the subjects of law enforcement.

«Law enforcement system» is a holistic, hierarchical, structured set of interconnected and interacting law enforcement agencies, by functional criteria aimed at the professional implementation of law enforcement in order to ensure the rule of law and order; protection of rights, freedoms and legitimate interests of individuals, rights and legitimate interests of legal entities, the interests of society and the state from unlawful encroachments.

Keywords: law enforcement agencies, human rights agencies, security forces, law enforcement activities, functions, tasks.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови української держави виникла гостра необхідність у реформуванні системи правоохоронних органів як гарантії забезпечення верховенства права й утвердження демократичного суспільства. Проте однією із перешкод у реалізації цього процесу є відсутність чіткої та однозначної юридичної дефініції терміна «правоохоронні органи», що у законодавчій та правозастосовчій діяльності привело насамперед як до невизначеності сфер компетенції органів державної влади, так і до неоднозначного трактування сутності, ознак, завдань та функцій правоохоронних органів.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що, незважаючи на безліч законодавчих актів, юридичної літератури і наукових досліджень у сфері системи правоохоронних органів, в Україні виникають суперечності щодо застосування законодавцем терміна «правоохоронні органи» і щодо усвідомлення їхніх завдань, функцій, обов'язків тощо. У зв'язку з чим відсутнє чітке розуміння того, які органи державної влади утворюють систему правоохоронних органів. Окреслені проблеми потребують наукового дослідження питань, що впливають із термінології та системи правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів порушених проблем займалися такі вітчизняні науковці та практики, як: М. Мельник, О. Захарова, Н. Матюхін, В. Сенчук, Т. Плугатар, О. Соколенко, О. Котелянець, О. Їжак, С. Терешко, Ю. Загуменна, Н. Золотарьова, А. Куліш, Н. Мужикова, Р. Бараннік, А. Гель, І. Хорт, В. Гірич, В. Півненко, Р. Шай, С. Лихова, В. Осадчий та ін.

Мета статті – здійснити правовий аналіз дефініцій «правоохоронні органи», зазначених у законодавстві та в юридичній літературі, їхньої системи, завдань, функцій та обов'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «правоохоронні органи» використовується на рівні законодавства, теоретичних напрацювань і юридичної практики. Цей термін є широко вживаним не лише в юриспруденції, а й у соціології. Проте якщо говорити про трактування терміна «правоохоронні органи» у законодавстві, то їх (трактувань) знаходимо лише декілька разів, і жодне із них не розкриває усю суть цього поняття.

Водночас термін «правоохоронні органи» є предметом дослідження багатьох монографій, наукових досліджень і дисертацій, в яких немає чіткої відповіді на базове питання – дефініція правоохоронного органу. Не вказані основні особливості його статусу та функцій, за якими державні органи доцільно відносити до складу правоохоронних. Відповідно на сьогодні конкурують три симілярні терміни, які є синонімічними (рис. 1).

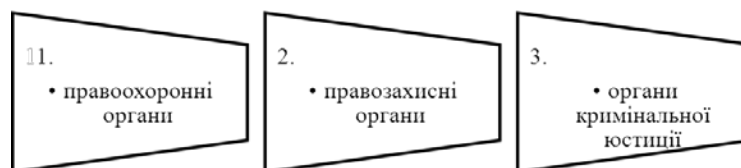

Рис. 1. Симілярні терміни до поняття «правоохоронні органи»

У зв'язку із вищезазначеним вітчизняні науковці небезпідставно стверджують, що термін «правоохоронні органи» є найбільш невизначеним в українському правовому полі.

Переконані, що для чіткого розуміння суті поняття «правоохоронні органи» необхідно правильно розмежувати його від таких дотичних до нього понять, як «правоохоронна система», «правоохоронна діяльність», «державна правоохоронна служба», «органи правозахисту», «органи кримінальної юстиції» тощо.

Як уже зауважили, на сьогодні в Україні законодавчо не закріплений вичерпний перелік правоохоронних органів, оскільки різні законодавчі акти трактують поняття і перелік правоохоронних органів по-різному. Використання терміна «правоохоронні органи» знаходимо у Законах України (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік Законів України, у яких вживається термін «правоохоронні органи» [1]

№	Закон	Стаття
1	Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»	2
2	Закон України «Про державну таємницю»	3
3	Закон України «Про захист суспільної моралі»	15
4	Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними»	7
5	Закон України «Про контророзвідувальну діяльність»	5
6	Закон України «Про національну безпеку України»	24
7	Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону»	4

У сучасній Україні перше законодавче згадування цього терміна пов'язане з ухваленням у 1996 р. Конституції України. До того часу такі органи називалися адміністративними, тому проблеми, пов'язані з діяльністю правоохоронних органів, регулювалися нормами адміністративного права. Після формування нового політичного суспільства до правоохоронних органів включили майже всі органи виконавчої влади. У зв'язку з цим на сьогодні вітчизняному адміністративному праву відомо 80 правоохоронних органів (залежно від змісту та напрямку здійснення правоохоронної функції). З часом термін «правоохоронні органи» поширили на прокуратуру й органи слідства [2, с. 4].

Зупинимось на дефініціях поняття «правоохоронні органи», що запропоновані вітчизняними науковцями. Так, згідно з В. Тацієм «правоохоронні органи» – це «спеціальні компетентні органи, уповноважені державою виконувати в установленому законом порядку функції і завдання щодо розслідування та попередження порушень закону, відновлення прав, захисту національної (державної) безпеки, підтримки законності і правопорядку, забезпечення права» [2, с. 3].

Автор багатьох наукових праць у сфері правоохоронної діяльності Р. Тевлін запропонував дві дефініції поняття «правоохоронні органи»: у широкому та у вузькому розуміннях. У вузькому розумінні він визначив правоохоронні органи як державні органи, які спеціально створені для боротьби зі злочинністю і яким з цією метою надані повноваження застосовувати передбачені законом заходи примусу і перевиховання щодо правопорушників. У широкому розумінні правоохоронні органи – це всі інші державні органи, які наділені певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законності та правопорядку [6, с. 147]. Як бачимо, трактування Р. Тевліним поняття «правоохоронні органи» у вузькому розумінні за змістом значно збігається із поняттям «органи кримінальної юстиції».

В. Осадчий вважає, що поняттям «правоохоронні органи» «охоплюються усі державні органи та громадські організації, хоча б в деякій мірі наділені правоохоронними функціями» [9, с. 72]. Значно інший підхід (вужчий) застосовує у визначенні поняття «правоохоронні органи» В. Півненко, зауважуючи: «від правоохоронних органів необхідно відрізнити інші державні органи, що виконують деякі правоохоронні дії, пов'язані з охороною права лише принагідно – паралельно зі здійсненням своїх основних (не правоохоронних) завдань» [8, с. 40].

Як бачимо, у згаданих дефініціях вітчизняні науковці у визначенні поняття «правоохоронні органи» насамперед акцентують увагу на органи, що утворюють систему правоохоронних органів, а також на функціях, які вони здійснюють.

Систему правоохоронних органів А. Куліш визначає, як: «багаторівнева соціальна система, яку складають правові засоби, методи та гарантії, що забезпечують охорону суспільних відносин від протиправних посягань, та державні органи, які виконують правоохоронні функції» [3, с. 92]. Її ознаками є такі: цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, ієрархічність [3, с. 92].

Так, до правоохоронних органів належать «органи, які, поряд з другорядними (допоміжними), виконують одну або кілька головних правоохоронних функцій, які є визначальними в їхній діяльності (профілактичну, захисну, ресоціалізаційну, оперативно-розшукову, розслідування злочинів, судового розгляду справ, розгляду справ про адміністративні правопорушення, розгляду справ про фінансові та адміністративно-господарські правопорушення, виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів)» – твердить Т. Пікуля [7, с. 79].

Найбільший перелік органів, що належать до системи правоохоронних органів, наведено у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» № 3781-ХІІ від 23 грудня 1993 р. Проте ст. 2 закону не містить винятковий перелік цих органів, оскільки у ній зазначено: «Правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопо-

рядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [11].

Серед вітчизняних юристів побутує думка, що суди також становлять систему правоохоронних органів. З цією думкою ми категорично не згодні, оскільки вона суперечить змісту та пріоритетному призначенню діяльності судової влади – здійснення правосуддя.

Іноді зміст дефініції «правоохоронні органи» розкривають через акцентування у ній на правоохоронній діяльності як основній функції правоохоронних органів. Так, у визначеннях поняття «правоохоронні органи» зазначають, що це органи, які здійснюють правоохоронну діяльність. Так, вчені К. Гуценко і М. Ковальов виокремили правоохоронні органи серед інших органів державної влади, вийшовши з основних напрямів правоохоронної діяльності. Вони обґрунтовують, що функції правоохоронної діяльності виконують конкретні органи, які називаються правоохоронними [5, с. 19].

Своє бачення щодо сутності правоохоронної діяльності надає професор О. Користін (рис. 2).

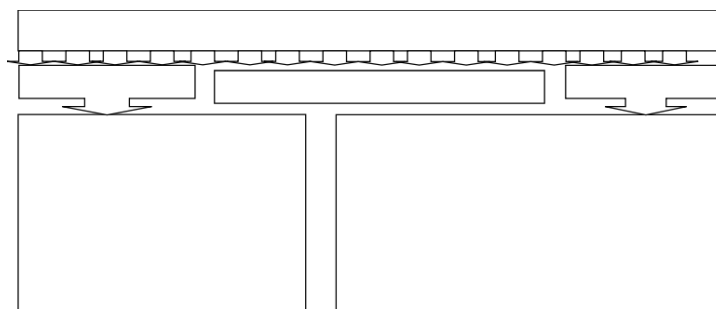

Рис. 2. Підходи до визначення правоохоронної діяльності за О. Користіним [10]

Необхідно зазначити, що у результаті проведеної конституційної реформи правосуддя у 2016 р. в текст Конституції України були внесені зміни, якими закріплено новий термін, який стосується групи органів державної влади, що реалізують правоохоронні функції – орган правопорядку. Проте чинне законодавство не містить його визначення, завдання органів правопорядку також не були визначені.

Часто в юридичній літературі науковці використовують два терміни «правоохоронні органи» й «органи правопорядку» як взаємозамінні терміни. Так, Н. Ярмиш пояснює, що ці два поняття співвідносяться як родові та видові. «Іншими словами, будь-який орган охорони правопорядку є правоохоронним органом, але не всі правоохоронні органи є органами охорони правопорядку (ними не є органи, які у своєму складі не містять озброєних підрозділів)» [4, с. 80–81].

У контексті досліджуваної проблеми вважаємо за доцільне зупинитися на розкритті змісту та аналізу правової категорії «завдання правоохоронних органів».

В. Литвиненко стверджує, що завдання правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні, – це «нормативно визначена та науково обґрунтована діяльність спеціально уповноважених державних органів, спрямована на вирішення проблем, пов'язаних зі здійсненням профілактики, боротьби з корупцією, мінімізації та (або) ліквідації наслідків корупційних правопорушень» [12, с. 420].

На думку В. Беляєва, до завдань правоохоронних органів належать: охорона конституційного устрою держави; забезпечення прав і свобод людини та громадянина; підвищення ефективності державного управління; підтримання стабільності державного устрою; забезпечення відповідності правових актів влади та управління Конституції; забезпечення законності та правопорядку в державі загалом [13, с. 15].

Ми вважаємо, що основними завданнями правоохоронних органів України є такі: захист прав, свобод і законних інтересів людини, громадянина, суспільства та держави; забезпечення реалізації верховенства права в українському суспільстві; сприяння здійсненню правосуддя. Водночас глибоко переконані, що ефективність діяльності правоохоронних органів залежить не тільки від їхніх функцій та завдань, а й від рівня розвитку правової культури та правової свідомості українського суспільства.

Цілком згідні із думкою С. Денисюка щодо необхідності «... створення такого адміністративно-правового режиму в суспільстві, за якого вся система органів, виконуючи функції щодо охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та боротьби зі злочинністю, зобов'язана, з одного боку, суворо дотримуватись вимог законів, а з другого – вимагати від посадових осіб та громадян безумовного

виконання цих законів та інших правоохоронних та правозастосовних заходів з метою зміцнення правопорядку в державі» [14, с. 66]. Проте хочемо додати, що усе залежить від рівня якості законів, оскільки якщо вони не відповідають принципам права та основним правам і свободам людини й громадянина, діяльність правоохоронних органів може перетворитися на антидемократичну.

Висновки. Правоохоронні органи – це органи державної влади, за функціональним критерієм спрямовані на фактове здійснення правоохоронної діяльності з метою забезпечення верховенства права і правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань.

В Україні правоохоронні органи часто зазнають певних змін, пов'язаних з їхніми завданнями, функціями, організаційною структурою, повноваженнями тощо. Відповідно не вважаємо за доцільне розкривати зміст дефініції «система правоохоронних органів» за допомогою перелічення суб'єктів здійснення правоохоронної діяльності.

Система правоохоронних органів – це цілісна, ієрархічна, структурована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правоохоронних органів, за функціональним критерієм спрямовані на фактове здійснення правоохоронної діяльності з метою забезпечення верховенства права і правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

Список використаних джерел

1. Гірич В. До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів. Аналітична записка [On the problem of defining basic concepts in the context of law enforcement reform. Analytical note]. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 13 травня 2013 р. URL : www.niss.gov.ua/artikles/1153/ (дата звернення: 08.06.2020).
2. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Загальні проблеми правової науки*. 2012. № 4 [71]. С. 3–17.
3. Куліш А. М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України : монографія: у 2 ч. Суми : Вид-во СумДУ, 2007. Ч. I. 221 с.
4. Ярмиш Н. Зміст терміну «органи правопорядку», використаного у статті 131-1 Конституції України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4(46). С. 79–84.
5. Гуценко К. Ф., Ковалев М. А. Правоохранительные органы. Москва : Юрид. лит., 1999. 416 с.
6. Загуменна Ю. О. Правоохоронні органи : поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 145–150.
7. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 203 с.
8. Півненко В. Правоохоронна система України : визначення і функціонування. *Вісник прокуратури*. 2003. № 2. С. 39–45.
9. Осадчий В. І. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту. *Право України*. 1997. № 11. С. 71–75.
10. Користін О. Є. Професійна освіта поліцейського : в якому напрямку рухатись? *Голос України*. 2016. 17 червня. URL : <http://politrada.com/news/profes-yna-osv-ta-pol-tseyskogo-vyakomu-napryamku-rukhatis/> (дата звернення: 08.06.2020).
11. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 04 лютого 1994 р. № 3925-XII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3781-12 (дата звернення: 08.06.2020).
12. Литвиненко В. І. Поняття і класифікація завдань правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2015. № 16. С. 418–424.
13. Беляев В. П. Контроль как форма юридической деятельности и гарантия законности. *Право и политика*. 2004. № 2. С. 9–19.
14. Денисюк С. Ф. Громадський контроль діяльності правоохоронних органів: реалії сьогодення. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези ІХ Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26–27 березн. 2009 р.). Харків : Магістр, 2009. С. 66–67.

References

1. Hirych, V. (2013). Do problemy bazovykh ponyat u konteksti reformuvannya pravookhoronnykh orhaniv. Analitychna zapyska [On The Problem Of Defining Basic Concepts In The Context Of Law Enforcement Reform. Analytical Note]. *Natsionalnyy instytut stratehichnykh pytan – National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from www.niss.gov.ua/artikles/1153/ [in Ukrainian].
2. Tatsiy, V. (2012). Ponyattya ta systema pravookhoronnykh orhaniv: u konteksti systemnykh zmin do Konstytutsiyi Ukrayiny [The Concept And System Of Of Law Enforcement Agencies, In Terms Of Systematic Changes To The Constitution Of Ukraine]. *Zahalni problemy pravovoyi nauky – General problems of legal science*, 4 [71], 3-17 [in Ukrainian].
3. Kulish, A.M. (2007). *Orhanizatsiyno-pravovi zasady funktsionuvannya pravookhoronnoyi systemy Ukrayiny [Organizational And Legal Principles Of Functioning Of The Law Enforcement System Of Ukraine]: monohrafiya : u 2 ch.* Sumskyy derzhavnyy universytet. Sumy: Vyd-vo Sum DU, CH. I, 221 [in Ukrainian].
4. Yarmysh, N. (2016). Zmist terminu «orhany pravoporyadku», vykorystanoho u stattyi 131-1 Konstytutsiyi Ukrayiny [Meaning Of Notion «Law Enforcement Agencies», Used In Article 131-1 Constitution Of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi prokuratury Ukrayiny – Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 4 (46), 79-84 [in Ukrainian].
5. Gutsenko, K.F., Kovalev, M. A. (1999). *Pravookhoronitelnyye orhany [Law Enforcement Agencies]*. Moska: Yurid. Lit. [in Russian].
6. Zahumenna, Yu.O. (2010). Pravookhoronni orhany : ponattya, oznaky, funktsiyi, osoblyvosti diyalnosti [Law Enforcement Agencies: Notion, Features, Functions, Peculiarities Of Activity]. *Pravo i bespeka – Law and security*, 3 (35), 145-150 [in Ukrainian].
7. Pikulya, T.O. (2004). *Pravookhoronni orhany v mekhanizmi derzhavy Ukrayiny (teoretyko-pravovi pytannya funktsionuvannya) [Law Enforcement Agencies In The Mechanism Of The State Of Ukraine (theoretical and legal issues of functioning)]*: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.01, K., 203 [in Ukrainian].
8. Pivnenko, V. (2003). Pravookhoronna systema Ukrayiny : vyznachennya i funktsionuvannya [Law Enforcement System Of Ukraine : Definition And Functioning]. *Visnyk prokuratury - Bulletin of the prosecutor's office*, 2, 39-45 [in Ukrainian].
9. Osadchyy, V.I. (1997). Pravookhoronni orhany yak subyekty kryminalno-pravovoho zakhystu [Law Enforcement Agencies As Subjects Of Criminal Law Protection]. *Pravo Ukrayiny – Law of Ukraine*, 11, 71-75 [in Ukrainian].
10. Korystin, O.Ye. (2016). Profesiyna osvita politseyskoho : v yakomu napryamku rukhatys? [Professional Education Of A Police Officer: In Which Direction To Move?]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*. Retrieved from <http://politrada.com/news/profes-yna-osv-ta-pol-tseyskogo-vyakomu-napryamku-rukhatys/> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavnyy zakhyst pratsivnykiv sudu ta pravookhoronnykh orhaniv» vid 04 liutoho 1994 roku. № 3925-KHII [The Law of Ukraine «On State Protection of Employees of Courts and Law Enforcement Bodies» of February 4, 1994 X 3925-XII]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3781-12 [in Ukrainian].
12. Lytvynenko, V.I. (2015). Ponyattya ta klasyfikatsiya zavdan pravookhoronnykh orhaniv yak subyektiv protydiy koruptsiyi v Ukrayini [Definition And Classification Of Law Enforcement Tasks As Subjects Of Anti-Corruption In Ukraine]. *Naukovi pratsi NU OYUA – Scientific works of NU OYUA*, 418-424 [in Ukrainian].
13. Belyaev, V.P. (2004). Kontrol kak forma yurydycheskoy deyatelnosti y harantyya zakonnosti [Control As A Form Of Legal Activity And A Guarantee Of Legality]. *Pravo i polytyka – Law and politics*, 2, 9-19 [in Russian].
14. Denysyuk, S.F. (2009). Hromadskyy kontrol diyalnosti pravookhoronnykh orhaniv: realiyi sohodennya [Public Control Over The Activities Of Law Enforcement Agencies: The Realities Of Today]. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya : tezy IX Mizhnarodnoho naukovooho konhresu (m. Kharkiv, 26-27 berezn. 2009 r.) – Public Administration and Local Self-Government: Abstracts Of The IX International Scientific Congress (Kharkiv, March 26-27, 2009)*. Kharkiv: Mahistr, 66-67 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.06.2020.